

Warszawa, dnia 22 października 2008 r.

RPO- 597667-VII/08/JJ/KMP

Informacja

o czynnościach prowadzonych z upoważnienia Rzecznika Praw Obywatelskich w Zakładzie Poprawczym w Białymstoku

1. Wprowadzenie.

W dniach 9 – 10 września 2008 r., działając z upoważnienia Rzecznika Praw Obywatelskich, pracownicy Zespołu Prawa Karnego Wykonawczego przeprowadzili wizytację w Zakładzie Poprawczym w Białymstoku, ul. 27 Lipca 89, zwanym dalej Zakładem lub placówką. W ramach Krajowego Mechanizmu Prewencji przedstawiciele Rzecznika w składzie: Przemysław Kazimirski- specjalista, prawnik, Agnieszka Żygas – referent prawny, prawnik, Wojciech Jodko – główny specjalista, pedagog, Małgorzata Kiryluk – główny specjalista, pedagog, Justyna Jóźwiak – radca, politolog, dokonali oceny traktowania wychowanków poprzez zbadanie realizacji prawa do nauki, informacji, kontaktów z rodziną, wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych, odpowiedniego standardu życia oraz ochrony przed poniżającym traktowaniem i karaniem.

W ramach wizytacji zapobiegawczej Krajowego Mechanizmu Prewencji w Zakładzie dokonano następujących czynności:

- przeprowadzono rozmowę z mgr Maciejem Tomaszem Rutkowskim - dyrektorem Zakładu Poprawczego w Białymstoku oraz z mgr Zbigniewem Domagałą - dyrektorem szkół w Zakładzie;

- dokonano oglądu terenu i pomieszczeń Zakładu, w tym: izb mieszkalnych, sanitariatów, świetlic i łazien w internacie, jak również izby izolacyjnej, izb przejściowych, izb chorych, szkoły, warsztatów, pomieszczeń kuchni, ambulatorium oraz kaplicę;
- podczas wizytowania izb mieszkalnych przyjęto od wychowanka jedną skargę ustną do protokołu;
- przeprowadzono rozmowy „w cztery oczy” z 11 spośród 38 obecnych w czasie wizytacji wychowanków (co stanowi ok. 30% ogółu wychowanków);
- przeanalizowano następującą dokumentację placówki: dzienniki zajęć wychowawczych, rozkład dnia wychowanka, księgę kar i nagród, protokoły z zastosowania środków przymusu bezpośredniego, księgę pobytu w izbie przejściowej, informacje o wypadkach nadzwyczajnych. Ponadto po zakończeniu wizytacji przeanalizowano: akta osobowe wychowanków w szczególności indywidualne programy resocjalizacji, Regulamin Zakładu Poprawczego w Białymstoku, raport: omówienie realizacji programów wychowawczych w okresie luty – czerwiec 2008, standardy pracy internatu, programy wychowawcze poszczególnych grup, statut zasadniczej szkoły zawodowej oraz Gimnazjum Nr 25 w Białymstoku, tygodniowy rozkład zajęć lekcji i warsztatów szkolnych, regulamin, program wychowawczy i program profilaktyki dla szkół przy Zakładzie Poprawczym w Białymstoku

W oparciu o powyższe czynności pracownicy Biura sformułowali i przekazali Dyrektorowi Zakładu wstępne ustalenia, a następnie wysłuchali jego uwag i wyjaśnień.

2. Charakterystyka placówki.

Zakład Poprawczy w Białymstoku istnieje od 1968 r. Od 1997 r. funkcjonuje jako zakład resocjalizacyjno – terapeutyczny dla chłopców uzależnionych od środków odurzających lub psychotropowych oraz nosicieli wirusa HIV. Jest to jedyny w Polsce zakład poprawczy o takim charakterze. W tego typu placówkach pracę

resocjalizacyjną prowadzi się z uwzględnieniem zajęć terapeutyczno – korekcyjnych. Kształcenie ogólne i zawodowe odbywa się na terenie zakładu, a zajęcia w czasie wolnym od nauki i pracy mogą odbywać się na terenie zakładu lub poza zakładem (stosownie do § 9 ust. 1-4 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2001 r. w sprawie zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich, Dz. U. Nr 124, poz. 1359, dalej zwanego rozporządzeniem).

W dniu wizytacji w Zakładzie przebywało 2 wychowanków, będących nosicielami wirusa HCV, których leczenie odbywa się w specjalistycznej poradni.

Ustalony rozporządzeniem i zatwierdzony w arkuszu organizacji pracy zakładu limit miejsc wynosi 48. W dniu wizytacji w Zakładzie przebywało 38 wychowanków.

Zakład zajmuje powierzchnię 5 ha. Budynki wchodzące w jego skład to: budynek główny – administracja, internat, szkoła, budynek warsztatów szkolnych, budynek mieszkalny grupy usamodzielnienia, budynek gospodarczy w ogrodzie, budynek posterunku nr 1 przy bramie wjazdowej, w którym dyżur pełni jeden strażnik całodobowo w systemie zmianowym.

W dniu wizytacji w Zakładzie funkcjonowało pięć grup wychowawczych, z których każda działała w oparciu o odrębny program wychowawczy, stanowiący system wychowawczo – terapeutyczny:

Grupa wychowawcza – wstępna (oznaczona liczbą rzymską jako I) – w jej skład wchodziło 4 chłopców. Do grupy wstępnej trafiają nowo przybyli do Zakładu wychowankowie, którzy zapoznawani są z ofertą placówki i dla których przygotowywane są kierunki pracy wychowawczej i terapeutycznej. Przewidywany okres pobytu wychowanka w grupie wynosi od 3 do 6 miesięcy.

Grupa wychowawcza – readaptacyjna – (oznaczona liczbą – III) – w dniu wizytacji w grupie przebywało 5 wychowanków. Program grupy III skierowany jest w głównej mierze do wychowanków, którzy deklarują chęć kontynuowania nauki i ukończenia szkoły, lecz nie są gotowi do długofalowej pracy nad sobą. Wychowankowie tej grupy mają małą motywację do zmian i nastawieni są głównie na szybki powrót do domu. Warunkiem realizacji kryteriów obowiązujących w tej grupie

i w konsekwencji umieszczenia poza zakładem w trybie art. 90 u.p.n. jest ukończenie szkoły oraz zdobycie zawodu lub nabycie umiejętności zawodowych.

Grupa wychowawcza – adaptacyjna (oznaczona liczbą – IV) – Program przeznaczony jest głównie dla nowoprzybyłych do placówki wychowanków oraz tych, w stosunku do których została cofnięta decyzja o umieszczeniu poza zakładem w trybie art. 90 u.p.n.

Grupa wychowawcza – resocjalizacyjna (oznaczona liczbą – V). Do tej grupy wychowawczej przydzielani są na podstawie decyzji zespołu wychowawczego internatu nieletni, którzy za kilka miesięcy ukończą 21 lat. Jest to równocześnie grupa o najwyższym poziomie izolacji wewnętrznej placówki. Wskutek nieudanych prób uczestnictwa w innych programach wychowawczych ci nieletni nie są gotowi do odpowiedzialnej pracy nad sobą. Głównie z tych względów poddawani są tzw. adaptacji bez indywidualizacji potrzeb.

Rozkład dnia w sztywny sposób określa godziny poszczególnych zajęć. W tej grupie nie można korzystać w pełni z nagród przewidzianych rozporządzeniem. Jasno zostały sformułowane kryteria oceny ze sprawowania, które uwzględniają przede wszystkim stosunek do obowiązków w grupie, do kolegów, do personelu oraz kulturę i higienę osobistą. Istnieją trzy stopnie oceny: naganna, nieodpowiednia i dobra. W zależności od oceny ograniczane są poszczególne przywileje, np. kieszonkowe zmniejszane jest o 5 zł (ocena dobra – 15 zł/na tydzień, ocena naganna – 5 zł/na tydzień), zakaz oglądania telewizji, zakaz wychodzenia z grupy. W grupie tej znajduje się niezbędny sprzęt i wyposażenie.

Program Grupy V realizować powinien następujące cele: izolacja od wychowanków pozostałych grup, zdyscyplinowanie, wdrażania do świadomego postępowania zgodnie z regulaminem, wyposażenie w umiejętności praktyczne, wyrabianie systematyczności i dokładności, utrzymywanie kontaktów ze środowiskiem domowym – współpraca z rodzicami i opiekunami.

Analizując ramowy program dnia można zauważyć, że w codziennych obowiązkach przewidziane są cotygodniowo zajęcia socjoterapeutyczne, reedukacyjne, wyrównawcze, a także spotkania z psychiatrą.

Grupa wychowawcza – remotywacyjna (oznaczona liczbą – VII) – grupa liczy aktualnie 7 wychowanków. Odbiorcami programu mogą być wychowankowie ze wszystkich grup Zakładu, którzy w szczególności są: typami osobowości z przewagą cech narcystycznych, lokujący źródło swych problemów na zewnątrz, mający nierealny, wyidealizowany obraz własnej osoby, w znacznym stopniu zdemoralizowani, nie gotowi do ponoszenia kosztów zmian, nie stosujący się do zasad obowiązujących w Zakładzie i grupie.

Wśród metod wyróżnia się: zindywidualizowane traktowanie na poziomie ocen w oparciu o diagnozę wychowanka oraz plan korekcyjny. Każdy z wychowanków po przejściu do grupy VII ma tworzony specyficzny dla siebie plan korekcyjny i jest on podstawowym punktem odniesienia przy ocenianiu oraz analizie problemów. Innymi, dającymi się zauważyć, przejawami surowszego traktowania są: deindywidualizacja pod względem ubioru, wystroju sypialni, obowiązków, ograniczania czasu wolnego; deprecjonowanie indywidualizmu – prymat tego, co grupowe nad tym, co indywidualne. Wychowankowie pozbawieni są wszelkich przywilejów i statusów, oprócz kryterium zaufania i odpowiedzialności. Przewiduje się dyrektywność przy podejmowaniu decyzji przez kadrę pedagogiczną.

Wychowanek przybywający do grupy otrzymuje najprostsze obowiązki wymagające najmniej odpowiedzialności (sprzątanie WC, holu, łazienki) oraz takie, które wymagają najwięcej wysiłku fizycznego (np.: „froterowanie w rytm”). Jest mu okazywany brak zaufania przed kadrą. Jednocześnie definiowane są jego deficyty, robiony jest plan edukacyjny. Dni w grupie są mało urozmaicone i schematyczne. Obowiązuje przestrzeganie godzin rozpoczęcia zajęć oraz wykonywania obowiązków o określonej porze. Chłopcy nie wychodzą poza własną grupę. Raz w tygodniu, w niedziele, mogą wyjść na świeże powietrze, jeśli jest ładna pogoda.

3. Ogląd jednostki.

Przeprowadzony ogląd całego terenu Zakładu i znajdujących się w nim pomieszczeń oraz uzyskane w związku z tym informacje pozwoliły m.in. stwierdzić, że:

- a) W skład kadry wchodzi 8 nauczycieli w szkole, 6 nauczycieli zawodu, 16 wychowawców, 5 pedagogów i 1 psycholog.
- b) Na terenie Zakładu funkcjonuje Gimnazjum Nr 45 oraz Zasadnicza Szkoła Zawodowa kształcąca w zawodach posadzkarz i murarz. Podczas oglądu pomieszczeń szkoły zwizytowana została sala gimnastyczna oraz poszczególne pomieszczenia lekcyjne. W pracowniach przedmiotowych (np.: biologicznej, informatycznej, fizyczno – chemicznej, sali gimnastycznej) obowiązują szczególne zasady zachowania, które określone są odrębnymi regulaminami wywieszonymi w tychże pomieszczeniach;
- c) W części warsztatów szkolnych w budynku znajdują się: pomieszczenia do mechanicznej i ręcznej obróbki drewna, obróbki budowlanej i mechanicznej. Pracownie wyposażone są w niezbędny sprzęt. Instrukcje obsługi poszczególnych maszyn oraz zasady BHP i Regulaminu pracowni zamieszczone są w widocznych miejscach.
- d) W każdej grupie wychowawczej internatu znajdują się izby mieszkalne (wyposażone w podstawowy sprzęt), toalety i prysznice, pralnia, garderoba do przechowywania odzieży oraz świetlice, w których chłopcy codziennie odrabiają lekcje. Stan wyżej wymienionych pomieszczeń jest zadowalający i nie budzi zastrzeżeń.
- e) Na terenie Zakładu funkcjonuje ambulatorium, w którym zatrudnione są 3 pielęgniarki, 2 lekarzy psychiatrów oraz 1 stomatolog. Ambulatorium współpracuje z lekarzem rodzinnym oraz z poradniami specjalistycznymi na terenie Białegostoku (np. w zakresie specjalistycznego leczenia zakażonych wirusem HCV i HIV, poradni chorób wątroby, okulisty). Aktualnie w Zakładzie nie ma wychowanków zakażonych wirusem HIV, zaś jest 2 nosicieli wirusa HCV, leczonych specjalistycznie. Każdy z wychowanków Zakładu ma indywidualną kartę zdrowia. Wychowankowie przyjmowani są do lekarza zawsze po zgłoszeniu takiej potrzeby.
- f) Na terenie ambulatorium znajdują się dwie 3 – osobowe izby chorych. W dniu wizytacji jedna z nich wykorzystywana była jako izba przejściowa. Od 4

miesiący przebywał w niej wychowanek, który nie chciał być w grupie resocjalizacyjnej.

- g) W Zakładzie funkcjonuje łącznie 7 izb przejściowych (dodatkowo w dniu wizytacji izba chorych również wykorzystywana była, jako izba przejściowa). W każdej znajduje się: łóżko, stół i krzesło. W widocznym miejscu przywieszony jest Regulamin pobytu w izbie przejściowej. W dniu wizytacji we wszystkich izbach przejściowych przebywali wychowankowie.
- h) W Zakładzie jest jedna izba izolacyjna, wyposażona w sprzęt przewidziany obowiązującymi przepisami. Z relacji Dyrektora wynika, że jest ona bardzo rzadko używana. W dniu wizytacji nie przebywał w niej żaden z wychowanków.
- i) Kaplica znajduje się w Grupie wstępnej, wyposażona jest w ławki i krzesła, wykonane przez wychowanków Zakładu. W każdą niedzielę odbywa się Msza Święta dla wykazujących wolę korzystania z posług religijnych.
- j) Teren Zakładu monitorowany jest przy użyciu 30 kamer. Zapisy z kamer archiwizowane są na twardym dysku.
- k) Na terenie Zakładu obowiązuje zakaz palenia papierosów przez wychowanków, nawet tych, którzy ukończyli 18 lat.
- l) Obecnie na terenie placówki nie jest realizowany program usamodzielniania, gdyż zdaniem dyrektora, nie ma odbiorców kwalifikujących się do niego. Od 2006 r. nie funkcjonuje również hostel dla wychowanków opuszczających placówkę.
- m) Zgodnie z istniejącą w Zakładzie strukturą w skład kadry w grupie wychowawczej wchodzi: lider bądź mentor programu, który odpowiada za jego realizację, prawidłowość i terminowość wykonywania bieżących zadań oraz opiekę merytoryczną nad mniej doświadczonymi pracownikami. W skład kadry grupy wychowawczej powinien wchodzić również pracownik pedagogiczny przynajmniej z rocznym doświadczeniem, a także może to być asystent wychowawcy lub pedagog. Podczas cotygodniowych spotkań kadry grup

wychowawczych określone są m.in. zadania bieżące do wykonania, wyznaczani są ich realizatorzy, a także prezentowane są zadania zrealizowane oraz będące w trakcie realizacji. Okresowo konsultowana jest realizacja programów, w szczególności ocena ich efektywności, która odbywa się na poziomie dużego zespołu, a także spotkań superwizyjnych. Kadra Internatu bierze udział w różnych formach wewnętrznego i zewnętrznego doskonalenia zawodowego (kursy, szkolenie). Szczegółowe zasady pracy określone zostały w dokumencie pt. „Standardy pracy Internatu”.

4. Rozmowy przeprowadzone z wychowankami.

Rozmowy kwestionariuszowe, z dobranymi losowo wychowankami przebywającymi w Zakładzie, zostały przeprowadzone w odrębnym pomieszczeniu, bez udziału pracowników placówki. Łącznie przeprowadzono w tym trybie rozmowy z 11 wychowankami spośród 38 przebywających w Zakładzie.

Ponadto, pracownicy Biura Rzecznika Praw Obywatelskich przeprowadzili rozmowy z wychowankami w trakcie wizytacji grup wychowawczych, pokoi mieszkalnych i izb.

Przeprowadzone rozmowy dostarczyły opinii w przedmiocie przestrzegania podstawowych praw osób przebywających w Zakładzie i atmosfery w nim panującej.

Zgłoszone uwagi dotyczyły następujących kwestii:

- 1) W zakresie **warunków bytowych**: dolegliwości związanych ze sprawdzaniem nocą przez wychowawcę reakcji na obecność narkotyków (metodą „monarowską” – świecąc lampką w oczy). W Grupie wychowawczej VII - remotywacyjnej brak jest pomieszczenia, w którym mogliby przygotowywać sobie posiłek lub herbatę – w związku z tym korzystają z czajnika w pokoju wychowawców. W grupie V wychowankowie w ciągu dnia nie mogą przebywać w swoich pokojach, czas spędzają w świetlicy lub w pokoju wychowawców.
- 2) W zakresie **mycia, kąpieli, a także prania, suszenia przechowywania bielizny oraz odzieży**: przydzielania za małej ilości proszku i środków higienicznych, zlej

jakości oferowanych przez placówkę środków, szczególnie pasty do zębów. Ten ostatni problem pracownicy Biura wyjaśnili na miejscu omawiając go z Dyrektorem placówki i jednocześnie podając różne możliwości rozwiązania go. Dyrektor zadeklarował wprowadzenie takiego rozwiązania, które pozwalałoby na dokonywanie tego rodzaju zakupów w zakładowym sklepiu.

- 3) W zakresie **wyżywienia**: braku drugiego śniadania, zbyt dużej przerwy między posiłkami oraz małej ilości jedzenia (jeden chleb dzielony jest na 3 wychowanków). Dyrektor Zakładu stwierdził, iż pomimo licznych skarg, nie wprowadzi drugich śniadań, gdyż każdy z chłopców podczas pierwszego śniadania ma możliwość przygotowania sobie i zapakowania dowolnej liczby kanapek.
- 4) W zakresie **opieki lekarskiej**: lekceważenia i bagatelizowania różnych schorzeń, nie wydawania leków.
- 5) W zakresie **stosowania środków dyscyplinarnych**: częstego używania najsurowszego z nich w postaci umieszczania w izbie przejściowej. Wychowankowie za łamanie regulaminu mogą trafić do izby przejściowej na okres nawet kilku tygodni. Dwóch chłopców stwierdziło, iż w przypadkach niesłusznego ukarania, mogą zwrócić się dyrektora, jednak nie ma to większego sensu, ponieważ wiedzą z doświadczenia, że Dyrektor nie cofał wcześniej podjętych decyzji. Nie zgłaszali skarg w tym zakresie. Cztery osoby oceniły zasady karania jako złe/raczej złe (pozostałe odpowiedzi: 4 osoby - znośne, 1 osoba - dobre). Padła również jedna odpowiedź sugerująca zbyt rygorystyczne karanie.
- 6) W zakresie **prowadzenia korespondencji i rozmów telefonicznych**: cenzury korespondencji oraz odbywania rozmów telefonicznych w trybie głośnomówiącym przy obecności wychowawcy.
- 7) W zakresie **prawa do wypowiadania się**: „wypowiadając swoją opinię jestem uznany za roszczeniowego”, „wypowiadanie swojego zdania jest bezsensowne, ponieważ i tak wychowawcy uważają, że zawsze mają rację” (pojedyncze uwagi).

- 8) W zakresie zajęć sportowych i spędzania czasu na wolnym powietrzu: zbyt rzadkiej możliwości wychodzenia na świeże powietrze – raz w tygodniu (w grupie wychowawczej V i remotywacyjnej VII wychowankowie dodali, że wychodzą tylko wtedy, gdy jest ładna pogoda). Pracownicy Biura podnieśli te kwestie w rozmowie z Dyrektorem. Celem wyjaśnienia Dyrektor wskazał na powód ograniczenia tego prawa z uwagi na ucieczki nieletnich z Zakładu.
- 9) W zakresie korzystania z telewizji i innych zajęć kulturalno – oświatowych : braku równości w dostępie do oglądania telewizji (w grupie wstępnej wychowankowie zaznaczyli, że w pokoju wychowawcy wszyscy, bez wyjątku, mogą oglądać wiadomości, jednakże w innych grupach tylko chłopcy z oceną dobrą z zachowania), rzadko organizowanych zajęć plastycznych, sportowych, konkursów.
- 10) W zakresie zajęć wyrównawczych i terapeutycznych: braku terapii, organizacji zaledwie pojedynczych zajęć związanych np. z uświadamianiem szkodliwości nadużywania alkoholu i narkotyków. Wychowankowie pod pojęciem terapii rozumieli indywidualne rozmowy o problemach z wychowawcą, ale mogli korzystać z tego tylko ci, którzy mieli ocenę dobrą z zachowania. Zgodnie z powyższym taka terapia to nagroda za dobre zachowanie.
- 11) Podczas indywidualnych rozmów z wychowankami Zakładu sześciu z nich zgłosiło, że pobyt w placówce zmienił ich na korzyść, jedna osoba odpowiedziała, że zmieniła się na niekorzyść, zaś 3 osoby uznały że pobyty w placówce w ogóle na nich nie wpłynął.
- 12) Wśród odpowiedzi na pytanie: „Co wychowanek chciałby zmienić w placówce, gdyby mógł?” najczęściej padały następujące odpowiedzi: dłuższe widzenia, możliwość otrzymywania paczek (w Zakładzie obowiązuje zakaz otrzymywania paczek), mniejsze i łagodniejsze środki dyscyplinarne – szczególnie w przypadku stosowania izby przejściowej, rozmowy telefoniczne z rodziną na swój koszt, umożliwienie nieletnim, którzy ukończyli 18 lat, palenie papierosów na terenie Zakładu.

5. Ocena sposobu traktowania wychowanków.

Z informacji uzyskanych od Dyrektora Zakładu wynika, iż w ciągu ostatnich 2 lat nie było postępowań sądowych lub dyscyplinarnych prowadzonych przeciwko pracownikom Zakładu oraz przeciwko jednostce.

W ciągu ostatnich kilku lat Zakład wystąpił z następującymi zawiadomieniami o przestępstwach popełnionych przez wychowanków: w 2004 r. zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa przez dwóch wychowanków – przemyt środków odurzających na teren placówki i udostępnienie ich innym wychowankom; w 2005 r. zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa przez wychowanka - podejrzenie przemocy seksualnej wobec innego wychowanka; w 2005 r. zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa przez dwóch wychowanków - próba ataku na strażnika.

Jeżeli chodzi o zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa przez pracowników Zakładu – nie odnotowano takich.

Z analizy kwestionariuszy rozmów z wychowankami oraz z bezpośrednich rozmów przeprowadzonych z pracownikami Zakładu wynika, że na terenie placówki nie funkcjonuje tzw. drugie życie. Dziesięciu wychowanków, z którymi przeprowadzono rozmowy indywidualne deklaruje, że nie należy do drugiego życia i przebywając w Zakładzie nie doznało przykrości ze strony kolegów. Większość chłopców również dobrze oceniło pracę nauczycieli oraz wychowawców, którzy okazują chęć pomocy i do których można się zwrócić w każdej sprawie bez żadnych obaw. W związku z powyższym można stwierdzić, iż atmosfera pomiędzy wychowankami, a pracownikami jest dobra.

Niemniej jednak podczas wizytacji pracownicy Biura zauważyli czynniki, które mogłyby wskazywać na niehumanitarne i poniżające traktowanie i karanie wychowanków w placówce. Po analizie przepisów prawnych oraz dokumentacji placówki pracownicy Biura wskazują na następujące kwestie:

1. Stosowanie izby przejściowej jako kary. W opinii pracowników Biura w Zakładzie niepokojąco często stosuje się względem wychowanków umieszczanie w izbie przejściowej, jako swoistą karę będącą zbędną uciążliwością z powodu braku

propozycji wychowawczej ze strony Zakładu, nie znajdujące odzwierciedlenia ani w obowiązujących przepisach ani w standardach europejskich rekomendowanych przez Radę Europy. W § 25 i 44 rozporządzenie przewiduje umieszczenie w izbie przejściowej wychowanka na czas nie dłuższy niż 14 dni w określonym celu. Rada Europy zaleca, ażeby wobec nieletnich nie stosować kar bardziej dotkliwych niż usprawiedliwiałby to ciężar popełnionego czynu. Ponadto, kara izolacyjna powinna być stosowana tylko w wyjątkowych sytuacjach na czas nie dłuższy niż 3 dni.

Podczas wizytacji w Zakładzie zajęte były wszystkie izby przejściowe, w których przebywali wychowankowie umieszczeni w trybie § 25 pkt 1 ust. 4 rozporządzenia. Analizując Książkę pobytu w izbie przejściowej zauważono, że powodami umieszczenia w niej wychowanka było złamanie regulaminu polegające najczęściej na paleniu papierosów na terenie Zakładu, odmowie wykonania polecenia przełożonych, stosowanie agresji wobec innych wychowanków lub pracowników. Ponadto, pracownicy Biura odnotowali również sytuacje bezprawnego umieszczania wychowanka w izbie przejściowej. Dotyczyło to nieletniego, który ukończył 18 lat i nie wyrażał woli kontynuacji nauki. W związku z tym na czas zajęć lekcyjnych umieszczany jest w izbie przejściowej. Dyrektor Zakładu wyjaśnił, iż dla wychowanków, którzy nie uczęszczają na lekcje, placówka nie ma oferty, internat działa dopiero w godzinach popołudniowych, w związku z tym nie ma miejsca, w którym takie osoby mogłyby przebywać wówczas, gdy pozostali przebywają w szkole. Takie wyjaśnienie budzi zastrzeżenia również w kontekście zasad ortodydaktycznych z zakresu pedagogiki specjalnej.

Sytuacja w przypadku wymienionego nieletniego nie została uregulowana żadnymi przepisami wewnętrznymi placówki. Zakład też nie poszukuje rozwiązań dla takich nieletnich. Jest to wbrew przepisom rozporządzenia mówiącym o potrzebie opracowania ofert, co jest obowiązkiem i zadaniem zakładu. Sytuacja taka stanowi brak respektowania międzynarodowych standardów postępowania z nieletnimi.

Zasady pobytu w izbie przejściowej określone zostały w Regulaminie izby przejściowej dołączonym do Regulaminu Zakładu. Porządek dnia w izbie przejściowej nie gwarantuje wychowankom żadnych zajęć, ani resocjalizacyjnych ani rekreacyjno –

sportowych na świeżym powietrzu. Z rozmów z wychowankami przebywającymi w izbach przejściowych wynika, że cały czas przebywają wewnątrz pomieszczenia, a w godzinach 8.00 – 21.00 nie mogą położyć się na łóżku, mogą tylko chodzić po izbie lub siedzieć. Większość z nich czas wypełnia czytaniem gazet lub książek. Z kwestionariuszy rozmów z wychowankami wynika, iż umieszczenie w izbie przejściowej jest dla wychowanków najsurowszą karą.

Opisany stan faktyczny, zastany przez przedstawicieli Rzecznika podczas wizytacji zapobiegawczej, daje podstawy do stwierdzenia, iż powyższe przepisy są interpretowane w taki sposób, iż ich stosowanie staje się zbyt uciążliwe dla nieletnich, a bardzo wygodne – nie wymagające wysiłku – dla kadry Zakładu. Częstotliwość stosowania izby przejściowej stała się regułą w karaniu wychowanków. Stosowanie takiej postaci kary w stosunku do nieletnich, w opinii pracowników Biura jest przejawem niehumanitarnego, poniżającego traktowania i karania. Przetrzymanie nieletniego w izbie przejściowej w wyżej przedstawionych warunkach jest nieracjonalną i niepedagogiczną karą izolacyjną, a nie środkiem dyscyplinarnym ani oddziaływaniem wychowawczym przyjętym w systemie terapeutyczno - wychowawczym, który z natury oznacza wymóg poszukiwania najlepszego rozwiązania dla nieletniego motywując go do własnego rozwoju bez zbędnej degradacji psychofizycznej i społecznej. Jest to niezgodne z regułami 66-67 „Reguł Narodów Zjednoczonych Dotyczących Ochrony Nieletnich Pozbawionych Wolności” (Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 45/113) mówiącymi o tym, że „Wszelkie postępowanie dyscyplinarne i związane z nim środki powinny mieć na celu zapewnienie bezpieczeństwa i ładu w życiu społecznym zakładu; nie powinny uwłaczać godności nieletnich, ani sprzeciwiać się głównym celom postępowania z nieletnimi w zakładzie, tj. pogłębianiu w nich poczucia sprawiedliwości, szacunku do siebie samych i do podstawowych praw przysługujących każdej jednostce (reguła 66). Wszelkie środki dyscyplinarne polegające na okrutnym, niehumanitarnym lub poniżającym traktowaniu, w tym kary cielesne, umieszczenie w celi pozbawionej światła, przetrzymywanie w izolacji, albo jakiegokolwiek inne karanie mogące powodować zagrożenie dla fizycznego i psychicznego zdrowia nieletniego, powinny być bezwzględnie zabronione (...) (reguła 67)”.

Postępowanie z wychowankami w wizytowanej placówce jest sprzeczne z Zaleceniami „Europejskich Zasad w sprawie Nieletnich Sprawców Przestępstw będących podmiotem Sankcji i Środków” (Strasburg, 4 kwietnia 2008), gdzie w myśl reguły 95.1: „Kary dyscyplinarne powinny być wybierane, na tyle, na ile jest to możliwe, ze względu na ich skutek edukacyjny. Nie powinny być bardziej dotkliwe niż usprawiedliwiałby to ciężar popełnionego wykroczenia”. Takiej praktyki wykonywania środka w postaci umieszczenia w izbie przejściowej w Zakładzie nie dopuszcza treść reguły 95.4 wymienionej w Europejskich Zasadach w brzmieniu: „Izolacja dla celów dyscyplinarnych może mieć zastosowanie wyłącznie w wyjątkowych wypadkach, kiedy zastosowanie innych sankcji nie byłoby skuteczne. Taka izolacja może być zastosowana wyłącznie na określony czas, który będzie możliwie najkrótszy, nie przekraczający 3 dni. Rygor obowiązujący w czasie trwania takiej izolacji, zapewni niezbędny kontakt z ludźmi, dostęp do materiałów do czytania i zagwarantuje przynajmniej dwie godziny ćwiczeń na świeżym powietrzu”.

2. Zapewnienie wychowankom zajęć na świeżym powietrzu – w bezpośrednich rozmowach z wychowankami przedstawiciele Biura zauważyli, że Zakład ogranicza nieletnim możliwość przebywania na świeżym powietrzu. W grupie V i VII mogą oni wychodzić z pomieszczeń budynku na zewnątrz raz w tygodniu tylko wtedy, gdy jest ładna pogoda. Dyrektor Zakładu usprawiedliwiał wyżej wymienione ograniczenia faktem, iż niegdyś w Zakładzie miały miejsce wypadki nadzwyczajne w postaci ucieczek nieletnich. Działania tego rodzaju stoją w sprzeczności z realizacją prawa do rozwoju oraz prawa do ochrony zdrowia. W okresie rozwojowym młodego człowieka ruch jest nieodzowny. W Zakładzie jest on zaś ograniczany.

Zdaniem osób wizytujących takie ograniczenia są sprzeczne z art. 68 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, w myśl którego prawo do ochrony zdrowia przejawia się również w tym, że władze publiczne popierają rozwój kultury fizycznej, zwłaszcza wśród dzieci i młodzieży.

Ograniczanie dostępu do świeżego powietrza jest również sprzeczne z Zaleceniami Europejskich Zasad. W brzmieniu reguły 82 „Wszystkim nieletnim

pozbawionym wolności przysługuje prawo do regularnych ćwiczeń na świeżym powietrzu, przynajmniej dwie godziny każdego dnia”.

6. Dokumentacja placówki.

Analiza dokumentacji oddziaływań wychowawczych placówki, w tym Regulaminu Zakładu Poprawczego w Białymstoku, programów wychowawczych poszczególnych grup, stanowiących system wychowawczy Zakładu, daje podstawy do stwierdzenia, że w niektórych obszarach działalności Zakładu prawa nieletnich nie są przestrzegane. Przepis zawarty w załączniku Nr 9 (Regulamin izby przejściowej) w brzmieniu „Nieletni jest umieszczany w izbie przejściowej na czas określony” jest rozszerzeniem przepisu rozporządzenia, który wskazuje na generalną zasadę umieszczania nieletniego na okres nie dłuższy niż 14 dni.

Egzemplarze Regulaminu dostępne są w każdej grupie w pokoju wychowawców, co sprawdzono w czasie wizytacji i rozmów z wychowankami. W treści Regulaminu odnotowano brak załączonego rozkładu dnia wychowanka w dzień powszedni oraz niedziele i dni świąteczne. W programach poszczególnych grup wychowawczych zawarte są tzw. „scenariusze pobytu”, czyli ogólny rozkład zajęć tygodniowych w poszczególne dni. Jedynie w Programie grupy V jest szczegółowy porządek każdego dnia – zgodnie z jego treścią w ciągu dnia nie są przewidziane zajęcia na świeżym powietrzu. Jest to niezgodne m. in. z Rozkładem dnia wychowanków Zakładu, w którym przewiduje się codziennie 45 min. zajęć sportowo – rekreacyjne na świeżym powietrzu lub w sali gimnastycznej.

Z analizy Księgi Nagród Wychowanków (w okresie 9.01.2008 – 9.09.2008) wynika, iż najczęściej stosowaną nagrodą było: podwyższenie kieszonkowego, przepustka, nagroda rzeczowa, możliwość wykonania dodatkowego telefonu, pochwała i urlop. Łącznie w analizowanym okresie przyznano 437 nagród.

Analizie poddana została Księga Kar Wychowanków (w okresie 5.02.2008 – 6.09.2008). W tym czasie łącznie wykonano 152 środki dyscyplinarne wobec wychowanków, a wśród nich najczęściej stosowane były: upomnienia, nagana, zakaz

przepustek, obniżenie kieszonkowego, powiadomienie sądu o niewłaściwym zachowaniu. Nie odnotowuje się tu pobytów w izbie przejściowej, mimo, że jest to sui generis kara izolacyjna.

Zarówno w 2007 r. jak i w 2008 r. odnotowano po trzy wypadki nadzwyczajne w postaci ucieczki nieletniego z placówki.

Szczegółowej analizie poddano również Książkę pobytu w izbie przejściowej (w okresie 15.03.2008 – 07.09.2008). W tym czasie odnotowane zostały 63 przypadki umieszczenia w tej izbie. Najczęściej odnotowywanymi powodami, za które wychowankowie byli tam umieszczani były: złamanie regulaminu (najczęściej palenie papierosów na terenie Zakładu), niszczenie mienia w grupie, odmowa wykonania polecenia przełożonych, agresywne zachowanie wobec innych wychowanków lub pracowników.

Z wpisów do Książki pobytu w izbie przejściowej wynika, że wychowankowie przebywają tam po kilka tygodni (nawet ponad miesiąc). W Książce nie odnotowuje się pobytu wychowanków, którzy nie korzystają z oferty szkolnej wobec czego na czas trwania zajęć umieszczani są w izbie przejściowej.

W 2007 r. i 2008 r. zastosowano łącznie 4 środki przymusu bezpośredniego wobec 4 wychowanków (w 2007 r. – 2 razy, w 2008 r. – 2 razy), w postaci użycia siły fizycznej, a w szczególności przytrzymania i unieruchomienia oraz przypięcia pasami do łóżka. Wbrew przepisom, w 2007 r. miało miejsce zastosowanie środka przymusu bezpośredniego w postaci „przypięcia pasami do łóżka i założenia kasku ochronnego”. Obowiązujące przepisy nie przewidują stosowania tego rodzaju środka w odniesieniu do nieletnich. W protokołach o zastosowaniu środków przymusu bezpośredniego brakowało zawiadomienia do odpowiedniego sądu nadzorującego i rodzinnego – zostało to uzupełnione na miejscu przez Dyrektora.

Przeanalizowano także 12 akt osobowych wychowanków (po 2 teczki akt z każdej grupy). Każde akta zawierały Indywidualny Program Resocjalizacji, w którym znajdują się podstawowe informacje na temat wychowanka, bieżące spostrzeżenia i uwagi o wychowanku podczas pobytu w Zakładzie – wpisywane przez wychowawcę średnio raz w miesiącu, historię pobytu w Zakładzie, gdzie odnotowane są przejścia do

innych grup, pobyty w izbie przejściowej, przepustki, urlopy, itp. Indywidualny Program Terapeutyczny, zamieszczany w aktach osobowych, w głównej mierze zawiera diagnozę sytuacji rodzinnej, podstawowych problemów emocjonalnych wychowanka, funkcjonowanie w rolach społecznych. W Programie Terapeutycznym zawarty jest również cel terapeutyczny, czyli to, co trzeba uzyskać w postępowaniu z wychowankiem podczas pobytu w Zakładzie. Do akt dołączone są również fotografie wychowanków rejestrujące miejsca tatuaży i blizn. Mimo tego w kartach wychowanków brak jest jasno sformułowanego planu indywidualnej pracy z wychowankiem, w którym w sposób właściwy skonsumowana byłaby treść przepisu § 59 ust. 3 rozporządzenia.

Należy przypomnieć, iż § 59 pkt. 3 rozporządzenia wskazuje szczegółowo, co powinien zawierać indywidualny plan resocjalizacji. Analiza dokumentacji w tym zakresie daje podstawy do uznania, iż diagnoza jest opracowana właściwie. Mimo to opisane oddziaływania wychowawcze są opracowane niewystarczająco, podobnie jak czas ich trwania, przebieg procesu resocjalizacji oraz zakres zadań w procesie usamodzielniania i program przygotowań do życia po zwolnieniu z placówki.

W analizowanych Programach pracownicy Biura nie zauważyli również jasno sformowanego zakresu nauki oraz kształcenia zawodowego, a także sposobu współpracy z rodziną.

7. Wnioski i zalecenia.

Mając na uwadze powyższy stan rzeczy należy stwierdzić, że wychowankowie Zakładu Poprawczego w Białymstoku mają dobre warunki socjalno – bytowe. W placówce panuje dyscyplina i porządek, wychowankowie nie uczestniczą w tzw. drugim życiu, atmosfera wychowawcza jest dobra.

Prawa wychowanków są respektowane z wyłączeniem sytuacji wymienionych w rozdziale 5 pkt 1 i 2. Te przypadki wskazują na nieuprawnioną interpretację przepisów, które w praktyce Zakładu przekładają się na uciążliwe traktowanie w postaci niewłaściwych oddziaływań wychowawczych. Stanowi to w rezultacie

naruszenie prawa oraz niestosowanie się do międzynarodowych standardów postępowania z nieletnimi.

Po przeanalizowaniu okoliczności i funkcjonowania Zakładu, zastrzeżenia osób wizytujących budzą następujące kwestie:

1. Rozszerzająca interpretacja przepisów prawnych przez kierownictwo Zakładu, co prowadzi do niehumanitarnego traktowaniem wyrażającego się w:

a. Stosowaniu izby przejściowej w trybie § 25 ust. 1 pkt. 4 rozporządzenia.

Powyższy zapis mówi o możliwości umieszczenia nieletniego w oddzielnym pomieszczeniu mieszkalnym lub izbie przejściowej dla zapewnienia bezpieczeństwa i porządku w zakładzie. W trybie tego przepisu w Zakładzie Poprawczym w Białymstoku w dniu wizytacji umieszczona była większość wychowanków przebywających w izbie przejściowej. Jest to wyraźny przykład niejawnnej formy karania. Mimo, że umieszczenie w izbie przejściowej nie widnieje w katalogu środków dyscyplinarnych i umieszczenie w niej wychowanka nie jest odnotowywane w Księżce Kar, w istocie stanowi środek dyscyplinarny i tak też jest odbierane przez wychowanków. Praktyka Zakładu polegająca na tak częstym umieszczaniu wychowanka w izbie przejściowej z powodów wynikających z § 25 ust. 1 pkt 4 rozporządzenia jest karą izolacyjną, a jej stosowanie jest niezgodne z wymienionymi w Informacji Regulami Narodów Zjednoczonych, które wyraźnie zakazują stosowania izolacji jako środka dyscyplinarnego

b. Niezapewnianiu codziennego pobytu nieletnim na świeżym powietrzu.

Pracownicy Biura stwierdzili, że w wizytowanym Zakładzie niektórzy wychowankowie mogą tylko raz w tygodniu (ale tylko wtedy, gdy jest ładna pogoda) korzystać ze świeżego powietrza. W ten sposób dyrekcja Zakładu zapobiega ucieczkom nieletnich.

W krajowych przepisach nie ma unormowań prawnych, które gwarantowałyby nieletniemu codzienny dostęp do zajęć na świeżym powietrzu. Ich zapewnienie należy jednak uznać za niezbędne, biorąc pod uwagę potrzeby rozwoju psycho – fizycznego młodego człowieka, a także

konieczność rozładowania złych emocji w przypadku młodzieży niedostosowanej. Należy zatem jak najszybciej uregulować tą kwestię w polskim ustawodawstwie, dzięki czemu dostęp do świeżego powietrza byłby obligatoryjnym prawem (tak jak w przypadku dorosłych pozbawionych wolności), a nie tylko przywilejem.

2. W zakresie sporządzanej przez Zakład dokumentacji:
 - a. W aktach osobowych wychowanków brak jest, określonych wymogami prawa, indywidualnych programów resocjalizacji i indywidualnych programów terapeutycznych, spełniających standardy określone przepisami;
 - b. Brak w Regulaminie Zakładu oraz w poszczególnych Programach Grup dołączonych porządków dnia, obowiązujących w dni powszednie oraz w soboty i święta.

Zastana sytuacja daje także podstawy do sformułowania następujących zaleceń:

1. Wskazane jest podejmowanie pracy z rodziną, niezależnie od jej niewydolności pedagogicznej, ponieważ Zakład jest placówką, której zadaniem jest ochrona więzi rodzinnych;
2. Wskazane jest przygotowanie zindywidualizowanej oferty dla każdego nieletniego skierowanego do tej placówki, w oparciu o § 59 pkt 1 rozporządzenia;
3. Konieczne jest traktowanie nieletniego w izbie przejściowej w sposób nienaruszający jego prawa do edukacji i godziwego rozwoju. Przepisy mówiące o umieszczeniu w izbie przejściowej są interpretowane w sposób rozszerzający przez Dyrektora. Pobyt w izbie przejściowej powyżej 14 dni ogranicza wolność nieletniego i jest niezgodny z art. 31 Konstytucji RP: „Ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw.”;

4. Niezbędne jest przeprowadzanie właściwego nadzoru zwierzchniego i pedagogicznego, w celu zapobieżenie praktykom świadczącym o niehumanitarnym traktowaniu.

Pracownicy Biura Rzecznika Praw Obywatelskich oczekują, że Dyrektor Zakładu Poprawczego w Białymstoku oraz organy nadrzędne odniosą się do sformułowanych w niniejszej Informacji uwag i wniosków, dotyczących działalności placówki.

mgr Anna Zygas
Referent prawny

Włodzisław Kijwik
Główny specjalista

mgr Przemysław Kazimiński
Specjalista

M. L. nch

mgr Wojciech Jodko
Główny specjalista

M. L. nch